

เวสสันตรชาดก สำนวนไม้ไผ่แจ้เรียวแดง : ภาพสะท้อนของวัฒนธรรมล้านนา

machima weerasilp*

บทคัดย่อ

เนื้อหาของบทความเรื่องเวสสันตรชาดก สำนวนไม้ไผ่แจ้เรียวแดง : ภาพสะท้อนวัฒนธรรมล้านนา กล่าวถึง วัฒนธรรมล้านนาที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องเวสสันตรชาดก สำนวนไม้ไผ่แจ้เรียวแดง วัฒนธรรมที่พบในเรื่องมีทั้งวัฒนธรรมเกี่ยวกับวัตถุและวัฒนธรรมที่ไม่เกี่ยวกับวัตถุ วัฒนธรรมเกี่ยวกับวัตถุ ได้แก่ อาหาร เครื่องมือเครื่องใช้ เครื่องดนตรี และเครื่องแต่งกาย วัฒนธรรมที่ไม่เกี่ยวกับวัตถุ ได้แก่ วิถีชีวิต การละเล่นพื้นบ้าน ประเพณี ความเชื่อ และภูมิรู้

Mahavessantarajataka Maipaijaeriowdaeng Version :

The Reflection of Lanna Culture

Machima Weerasilp

Abstract

The purpose of the article is study the reflection of Lanna culture extant in the Vessantarajataka, Maipaijaeriowdaeng version of the north. The culture related to objects are food, utensils, musical instrument, and clothes. The culture non-related to objects are way of life, folk-play, funeral rites, beliefs, and local wisdom.

* อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ทุนวิจัยมหาบัณฑิต สกว.

เรื่องเวสสันดรชาดก หรือที่นิยมเรียกกันว่า มหาชาติ เป็นวรรณกรรมศาสนาที่พุทธศาสนิกชนชาวไทยรู้จักกันเป็นอย่างดี เนื่องจากเรื่องเวสสันดรชาดก เป็นวรรณกรรมชาดกที่เกี่ยวข้องกับประเพณี วิถีชีวิต และความเชื่อ ของชาวไทยมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ในล้านนามีวรรณกรรมเรื่องเวสสันดรชาดกมาตั้งแต่สมัยพระเจ้าอโณราช วร พ.ศ. ๑๙๐๐ เศษ (สิงหะ วรรณสัย ๒๕๒๓ : ๒๙) ซึ่งเป็นสมัยที่ล้านนาเจริญรุ่งเรืองมากทางด้านพุทธศาสนา เนื่องด้วยพระเจ้าอโณราชเป็นกษัตริย์ซึ่งทรงเอาพระทัยใส่ในการพระศาสนา และส่งเสริมทำนุบำรุงไว้ในท้องถิ่น จึงปรากฏว่ามีเรื่องเวสสันดรชาดกในล้านนาหลายสำนวน นอกจากนั้นเหตุผลสำคัญซึ่งทำให้เรื่องเวสสันดรชาดกเป็นที่นิยมและแพร่หลายในล้านนา คือ ความเลื่อมใสศรัทธาในพุทธศาสนาและความเชื่อเกี่ยวกับการพึ่งพิงเทศน์มหาชาติที่ชาวล้านนาเรียกว่า พังธรรมใหญ่หรือตั้งธรรมหลวง (ยุพิน เข้มมุกด์ ๒๕๔๕ : ๑๔) ซึ่งเป็นประเพณีที่สำคัญของชาวล้านนา การตั้งธรรมหลวงของชาวล้านนานี้ หมายถึงการพึ่งพิงเทศน์ครั้งยิ่งใหญ่ที่ประชาชนมาร่วมกันพึ่งพิงเทศน์และมักมีการนำเอาภัณฑเทศน์มาถวาย^๑ เหตุที่เรื่องเวสสันดรชาดกเป็นชาดกที่ชาวล้านนานิยมฟังในพิธีตั้งธรรมหลวง เนื่องจากเป็นเรื่องในชุดทศชาติชาดก และถือเป็นพระชาติสุดท้าย ก่อนที่พระโพธิสัตว์จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทเจ้า และเป็นพระชาติที่ทรงบำเพ็ญบารมียิ่งกว่าพระชาติอื่นๆ เหตุผลที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือมีเรื่องกล่าวไว้ในมาลัยยเทวดเถรวัตถุ ว่าพระอาริยมตตไตรขณะที่มาบูชาพระธาตุเกศแก้วจุฬามณีบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ได้บอกพระมาลัยซึ่งขึ้นไปบูชาพระธาตุแก้วจุฬามณีในวันนั้นด้วยว่า ให้ไปบอกมนุษย์ว่าผู้ใดที่ปรารถนาจะไปเกิดในยุคของพระองค์ ซึ่งมีแต่ความสุข ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บใดๆ แผ่นดินมีแต่ความอุดมสมบูรณ์ ฝนตกต้องตามฤดูกาล ก็ให้ฟังเทศน์เรื่องเวสสันดรชาดกจะให้จบภายในวันหนึ่งวันเดียว (อุดม รุ่งเรืองศรี ๒๕๔๕ : ๑๙)

^๑ ภัณฑเทศน์ ในที่นี้หมายถึง สิ่งที่ผู้มาพึ่งพิงเทศน์นำมาถวายแก่ภิกษุด้วยความศรัทธา อาจเป็นเครื่องตกแต่งสถานที่จัดเทศน์ เช่น ดอกไม้ เทียนบูชาและประทีป โคมต่างๆ เช่น โคมผัดหรือโคมเวียน โคมรั้งมดลัม โคมรูปดาว โคมดอกบัว บางครั้งอาจถวายเป็นเงิน หรือเครื่องอุปโภคบริโภคก็ได้

ในปัจจุบันชาวล้านนาจะเทศน์ตั้งธรรมในช่วงเดือนยี่ถึงเดือนสี่ ซึ่งตรงกับเดือนสิบสองถึงเดือนยี่ของทางภาคกลาง^๒ ด้วยเหตุที่ในล้านนายังจัดประเพณีตั้งธรรมหลวงสืบเนื่องกันทุกปี ทำให้เรื่องเวสสันดรชาดกยังเป็นวรรณกรรมที่มีบทบาทและความสำคัญในสังคมล้านนา เมื่อคนในล้านนายังมีการตั้งธรรม และนิยมฟังเทศน์เวสสันดรในโอกาสต่างๆ ก็จะมีการฝึกพระในชุมชนให้เป็นพระนักเทศน์ที่มีความสามารถและเป็นที่นิยมในท้องถิ่น พระนักเทศน์แต่ละรูปแม้ในช่วงแรกจะนำคัมภีร์เทศน์ของพระที่เป็นอาจารย์หรือพระที่มีอาวุโสกว่า หรือนำหนังสือเรื่องเวสสันดรสำนวนต่างๆ ของล้านนามาเทศน์ แต่เมื่อเทศน์จนชำนาญและมีลีลาการเทศน์เป็นเอกลักษณ์ของตัวเอง ก็จะแต่งเวสสันดรที่ใช้ในการเทศน์ฉบับของตนขึ้น จึงเป็นอีกเหตุผลอีกประการหนึ่งที่ทำให้ล้านนามีเรื่องเวสสันดรมากมายหลายสำนวน เช่น สำนวนพระเมืองแก้ว สำนวนมหาเกสรปัญญา สำนวนศรีวิชัย สำนวนพระยอดสร้อยเมืองเด่น สำนวนพระมหาปาศรีไชยเชียงแสน และสำนวนพญาพิน เป็นต้น

นอกจากพระนักเทศน์จะมีบทบาทในการสร้างหรือแต่งสำนวนเรื่องเวสสันดรชาดกขึ้นใหม่ชมราวาสก็ยังมีบทบาทในการสร้างวรรณกรรมเรื่องเวสสันดรชาดกด้วยเช่นกัน ดังที่ อุดม รุ่งเรืองศรี ได้ปริวรรตและชำระต้นฉบับ เรื่องเวสสันดรชาดก สำนวนไม้ไผ่แจ้ เรียบแต่งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๕ ทำให้สามารถยืนยันได้ว่า เรื่องเวสสันดรชาดก หรือมหาชาติของล้านนา ยังได้รับความนิยมและมีการสืบสร้างอย่างต่อเนื่องจากอดีตจนถึงปัจจุบัน

จากการเก็บข้อมูลภาคสนามที่จังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดลำพูนในปี พ.ศ. ๒๕๔๘ ถึง พ.ศ. ๒๕๕๐ พบว่า วรรณกรรมเรื่องเวสสันดรชาดก สำนวนไม้ไผ่แจ้ เรียบแต่ง กำลังเป็นที่นิยม จากการสัมภาษณ์ พระครูสิริสุตาภิมนท์ เจ้าอาวาสวัดห้วยห้าง ตำบลตะเคียนปม อำเภอทุ่งหัวช้าง จังหวัดลำพูน ซึ่งเป็นพระนักเทศน์ที่มีชื่อเสียงในล้านนาปัจจุบัน พบว่าการเทศน์เรื่องเวสสันดรชาดกของล้านนาในสมัยก่อน พระนักเทศน์

^๒ การนับเดือนของล้านนาระบุเร็วกว่าทางภาคกลาง ๒ เดือน

ในลำนานานิยมนำมหชาติภาคพายัพ ลำนวนสร้อยสังกร มาเป็นต้นแบบในการเทศน์ พระนักเทศน์ที่มีความสามารถในการเทศน์อาจแต่งเสริมเรื่องเวสสันดรชาดก จาก มหชาติลำนวนสร้อยสังกร จนกลายเป็นเวสสันดรชาดกฉบับเทศน์ของตนเอง เมื่อ อุดม รุ่งเรืองศรี ได้นำต้นฉบับเรื่องเวสสันดรชาดก ลำนวนไม้ไผ่แจ้เขียวแดง ของจังหวัด ลำปางทั้ง ๓ ฉบับ คือ ฉบับของวัดศาลาลหลวง ฉบับวัดปงสนุกใต้ และฉบับวัดนาครด หลวง จากสำเนาไมโครฟิล์มของสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่มาปริวรรต และชำระต้นฉบับแล้วตีพิมพ์เป็นวรรณกรรมลำนานา เรื่องเวสสันดรชาดก ฉบับไม้ไผ่แจ้ เขียวแดงเมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๕ พระนักเทศน์ในลำนานาหลายท่าน^๓ ก็หันมาใช้เวสสันดร ชาดกฉบับของ อุดม รุ่งเรืองศรี เป็นต้นแบบในการเทศน์ และใช้สร้างคัมภีร์เทศน์ของ ตนเอง แทนลำนวนสร้อยสังกรที่นิยมใช้เทศน์ในลำนานาอย่างแพร่หลายในช่วงที่ผ่านมา (สิริสุตาภิมณฑ ๒๕๔๙)

นอกจาก เรื่องเวสสันดรชาดก ลำนวนไม้ไผ่แจ้เขียวแดง จะเป็นวรรณกรรมที่มี บทบาทในด้านที่เกี่ยวกับประเพณีที่สำคัญของชาวลำนานา คือ เป็นคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ใน พิธีตั้งธรรมหลวงแล้ว เรื่องเวสสันดรชาดก ลำนวนไม้ไผ่แจ้เขียวแดง ยังมีบทบาทเชิง ลำนานาดีในการสะท้อนสภาพสังคมและเรื่องราวของชีวิต ประเพณี และความเป็นอยู่ ของชาวลำนานาโบราณ และจะเห็นได้ว่าประเพณีโบราณบางอย่างที่ปรากฏในเรื่องเวส สันดรชาดก ลำนวนไม้ไผ่แจ้เขียวแดง ยังมีปรากฏอยู่ในสังคมลำนานาปัจจุบันด้วย ประคอง นิมมานเหมินท์ กล่าวไว้ใน มหชาติลำนานา : การศึกษาในฐานะที่เป็น วรรณคดีท้องถิ่น ว่า “ธรรมดาวรรณคดีที่มีป่อเกิดจากแห่งใดแห่งหนึ่ง เมื่อชาติใดภาษา ได้รับไป ก็จะมีการดัดแปลงให้เข้ากับสภาพสังคมของตนไม่มากนักน้อย” (ประคอง นิมมานเหมินท์ ๒๕๒๖ : ๗) การรับวรรณกรรมเรื่องใดๆ จากต่างถิ่น ต่างชาติ หรือต่าง ภาษา มาปรับเป็นวรรณกรรมท้องถิ่น ย่อมมีการสอดแทรกเรื่องราว ขนบธรรมเนียม ประเพณี และค่านิยมของคนในสังคมท้องถิ่นนั้นๆ ลงในงานวรรณกรรม เพื่อให้เข้ากับ

^๓ อาทิ พระครูสิริสุตาภิมณฑ วัดห้วยห้าง จ.ลำพูน, พระครูอดุล สิลกิตต์ วัดธาตุคำ จ.เชียงใหม่, พระ ครูวิบูลกิตติรัตน์ วัดช้างแต่ม จ.เชียงใหม่ เป็นต้น

b) $\frac{d}{dt} \left(\frac{1}{\rho} \right) = - \frac{1}{\rho^2} \frac{d\rho}{dt}$

หลายชนิด คล้ายแกงป่าของไทย

ภาคกลาง แต่ไม่ได้กระชาย เรียกชื่อไปต่างๆ ตามชื่อของส่วนประกอบที่เป็นเนื้อสัตว์ เช่น แกงแคขึ้นไก่ หรือแกงแคกบ เป็นต้น (อุดม รุ่งเรืองศรี ๒๕๔๕ : ๕๘) แกงแคในที่นี้ คือ แกงแคเนื้อสา เนื้อสา หมายถึง เนื้อสีชาวมั่น ในที่นี้อาจเป็นเนื้อไก่ เพราะชาวล้านนาเรียกไก่สีชาวมั่นว่า ไก่สา (อุดม รุ่งเรืองศรี ๒๕๔๗ : ๗๓๑) เป็นอาหารที่ชาวล้านนานิยมทำรับประทานกันในครัวเรือน

ในกัณฑ์ชูชก ตอนที่นางอมิตตดาจัดเตรียมสัมภาระให้ชูชกเดินทางไกลเพื่อขอสองกุมาร มีการกล่าวถึงอาหารที่ชาวล้านนาบริโภคตั้งแต่สมัยโบราณ คือ ข้าวสาร น้ำผึ้ง พริก เกลือ มะเขือ ถั่ว ยำเนื้อ ข้าวที่ตำเป็นผง เมี่ยงคั่ว กับหอมแดง และกระเทียม สะเดา ปลายี่

ในกัณฑ์ชูชก ตอนที่ชูชกถูกสุนัขของพรานเจตบุตรไล่กัดจนต้องหนีขึ้นไปบนต้นไม้ มีการกล่าวถึงอาหารที่พบเห็นในชีวิตประจำวันของชาวล้านนา คือ ข้าว ไข่ น้ำตาลชั้น แหนม หมากและพลู ปลายี่ข่า พริก จิงตางแห้ง ข้าวแคบ^๔ ข้าวที่ตำเป็นผง น้ำพริกน้ำผัก^๕ กับหน่อไม้ดอง ตะไคร้ และข่า

ในกัณฑ์กุมาร ตอนที่พระเวสสันดรเห็นชูชกทารุณสองกุมารอย่างโหดร้าย พระเวสสันดรก็รำพันว่า ใครจะมาปลอบสองกุมารเหมือนพระนางมัทรี ที่คอยดูแลปันข้าวใส่มือขวา บิดปลาใส่มือซ้าย ดังนี้

“ยามนั้น ยังผู้ใดจักมีใจเหมือนดังแม่มัทรี ๒ ขาเจ้า แลจักมา
ปันข้าวใส่มือขวา แลจักมาบิดปลาใส่มือซ้าย ปันเกล็ดลูกเอี้ยอ้ายพ่อมากิน
นั้นชาหนอ”

(อุดม รุ่งเรืองศรี ๒๕๔๕ : ๒๙๐)

^๔ ข้าวแคบ คือ ข้าวเกรียบแบบล้านนา ทำด้วยแบ่งข้าวเหนียวเป็นแผ่นขนาดเท่าฝ่ามือกาง อาจโรยงาดำด้วยก็ได้ เวลารับประทานใช้ปิ้งไฟหรือทอดในน้ำมัน

^๕ น้ำพริกน้ำผัก คือ น้ำพริกที่ได้จากการนำผักกาดเขียวทั้งต้นมาโขลกหยาบๆ แล้วดองไว้ประมาณ ๑-๒ คืนให้มีรสเปรี้ยวแล้วจึงนำมาโขลกอีกครั้งหนึ่ง กรองเอาส่วนที่หยาบออกแล้วนำกากช้อนไปเคี้ยวจนขึ้น นำมาผสมกับพริกแดงปิ้งจนหอมและนำมาปั่นให้ละเอียด แล้วจึงเติมเกลือเล็กน้อย

จากตัวอย่างข้างต้น เรื่องเวสสันดรชาดก ลำนวนไม้ไผ่แจ้เรียงแดง ไม่ได้กล่าวถึงข้าวเหนียว แต่เนื้อความที่ยกมานั้นสามารถสะท้อนให้เห็นว่า ชาวล้านนา รับประทานข้าวเหนียวในชีวิตประจำวัน และแสดงวิธีการรับประทานข้าวเหนียวคือ “แลจักมาปั้นเข้าใส่มือขวา” ทั้งยังแสดงให้เห็นว่าปลาเป็นอาหารที่ชาวล้านนา รับประทานในชีวิตประจำวันอีกด้วย

๑.๒ เครื่องมือเครื่องใช้

ในกัณฑ์ชูชก ตอนที่นางอมิตตดาจัดเตรียมสัมภาระให้ชูชกเดินทางไกลเพื่อไปขอสองกุมาร มีการกล่าวถึงเครื่องมือเครื่องใช้ของล้านนา คือ มีดพร้า เหล็กเสียบย่างอาหาร และน้ำเต้าสำหรับใส่น้ำ

ตอนที่ชูชกถูกสุนัขของพรานเจตบุตรไล่กัดมีการกล่าวถึงเครื่องมือเครื่องใช้ที่พบเห็นในชีวิตประจำวันของชาวล้านนา คือ ก้อนขี้ไก่ทาผี ทัพพี ที่ใส่ปูนเพื่อกินกับหมาก แหนบถอนขน เขาควยที่ใช้ใส่ของ ที่ตำหมาก ผ้าทอพอกหัว ไม้ไผ่ตีหลัง หมวกใบลานที่มีโครงเป็นไม้ไผ่สาน มีดตัดเล็บ หมากแห้ง สลึงหรือขันใส่ของ งาช้าง ผงทอง แก้วเพ็กจำคง^๖ เหล็กที่ใช้จุดไฟ ทุ่งไผ่ยา เบ้ายาสูบที่ทำจากดิน กระบอกที่ใส่ไข เทาหน้าแข้ง^๗ และหม้อแช่ข้าวเหนียว

๑.๓ เครื่องดนตรี

ในกัณฑ์ทศพร ตอนพระนางมุลดีขอพรจากพระอินทร์ ในพรข้อที่ ๑๐ กวีได้กล่าวถึงเครื่องดนตรีพื้นบ้านของล้านนา ดังนี้

“อัน ๑ คັນว่าข้าได้เป็นอัครมเหสีเทวีแห่งพระญาสีวิราฎฐอยู่
ในปราสาทราชมนเทียรแลปราสาทอันนั้นขอหื้อได้ประกอบไปด้วยนกเกรียน
นกยูงร้องถ้องขานขันแข่งกันไพเราะด้วยเสียงอันม่วนเพราะนัก เตมไพด้วย

^๖ แก้วเพ็กจำคง หมายถึง อัญมณีประจำราศีที่ชาวล้านนามักพกติดตัวไว้เมื่อเดินทาง

^๗ ขาหน้าแข้ง คือ ขี้ผึ้งที่เอาไว้ทากันผิวหนังแตก

นางนาฏสนมทั้งหลายผู้มียุบอันงาม แลประกอบไฟด้วยเพียะพินทั้ง
หลายหากสงเสพออยู่ทุกเมื่อ”

(อุดม รุ่งเรืองศรี ๒๕๔๕ : ๑๐๒)

จากตัวอย่าง เนื้อความในตอนนี้มีกรกล่าวถึงเครื่องดนตรีของ
ล้านนาคือ “เพียะ” และ “พิน” ว่า “แลประกอบไฟด้วยเพียะพินทั้งหลายหากสงเสพอ
อยู่ทุกเมื่อ” เพียะ หมายถึง เครื่องดนตรีประเภทดีดเป็นคันต่อจากกะลา เวลาเล่น
ผู้ชายต้องถอดเสื้อเปลือยอกเอาส่วนกะลานั้นครอบอกแล้วตีบนสาย ถ้าผู้หญิงเล่น
จะให้ส่วนกะลานั้นครอบที่ช่องท้อง (อุดม รุ่งเรืองศรี ๒๕๔๗ : ๕๑๕) ส่วน “พิน”
หมายถึง เครื่องดนตรีชนิดหนึ่งที่มี ๒๖ สาย แต่บางแหล่งอาจมีถึง ๓๒ สาย หรือ
อาจหมายถึง “ซึง” ที่ใช้ในปัจจุบัน (อุดม รุ่งเรืองศรี ๒๕๔๗ : ๕๐๖)

๑.๔ เครื่องแต่งกาย

ในเรื่องเวสสันดรชาดก สำนวนไม้ไผ่แจ้เรียวแดง มีการกล่าวถึงผ้า
และการแต่งกายของสตรีล้านนา ทั้งที่เป็นสตรีสูงศักดิ์และสตรีชาวบ้าน ดังนี้

ในครกัณฑ์ มีการบรรยายการแต่งกายและผ้าทรงของพระนางมัทรี
ซึ่งเป็นรูปแบบการแต่งกายของสตรีสูงศักดิ์ล้านนาในเรื่องอย่างละเอียด ทำให้เห็น
ลวดลายอันวิจิตรของผ้าอย่างชัดเจน กล่าวคือ ผ้าที่กล่าวถึงมี ๔ ผืน ผืนแรกคือ ผ้า
กัปปาสิกา เป็นผ้าฝ่ายและใยบัว ผืนที่สองคือ ผ้าโขมมะ มีลักษณะใสเป็นใยไหม ผืนที่
สามคือ ผ้าโขมพัตถ์ เป็นผ้าสีแดงสะอาดตา และผืนที่สี่คือ ผ้าอุทุมพรพา เป็นผ้าไหมมี
ลวดลายต่างๆ ของละ ๑ สาย ได้แก่ลวดลายรูปเขาสีเนโร รูปแม่น้ำตีฟอง รูปอุตรภูทวิป
รูปบุพพิทนะ รูปชมพูทวีป รูปชาวอมรโคยาน รูปพระญากัณโฐราชครองเมือง รูป
เทวดาอยู่ปราสาททองคำ รูปท้าวจตุโลกบาล รูปพระอินทร์ รูปพระญาดนลศักดิ์สวาส
รูปพระญามาราริราชปราบสวัสสวดี รูปกนิหนาริเรงระบำ รูปกนิกร รูปชายหนุ่มหยอก

“ สักตสวาส หรือ สักสวาด หมายถึง ทรงศักดิ์และทรงศาสตร์ มีความสง่างามและองอาจ

เล่นกัน รูปแม่หม้ายถือกระจงสองหน้า รูปหญิงกำลังทวงค่าแรง รูปชายและหญิงกำลังพลอดรัก รูปพ่อค้ากำลังเดินขายของ รูปแม่น้ำสมุทรที่เขตต์ รูปเรือสำเภาทอง รูปม้าเดินกลางป่า รูปฝูงนกบิน รูปพ่อค้าขายของอยู่ที่ศาลา รูปเสือและสิงห์กำลังหยอกกัน รูปกระต่ายในดง รูปหงส์บิน รูปนกยูงทองกำลังเงี้ยวรำ รูปเสือโคร่ง รูปหญิงสาวสวย ยิ้มแย้มนอนกอดสามี รูปหญิงสาวเกล้าผม รูปพี่น้องกำลังสนุกสนาน รูปแม่อุ้มลูกกินนม รูปหญิงสาวกำลังขายตาให้บรรดาชายหนุ่ม ภาพความงามของผืนผ้าที่ทำให้ผู้อ่านจินตนาการตามได้อย่างซาบซึ้ง แสดงให้เห็นถึงวรรณศิลป์ที่โดดเด่นของ เรื่องเวสสันดรชาดก ส่วนวนไม้ไผ่แจ้เขียวแดง นอกจากนั้น ยังสะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมเรื่องการแต่งกายแบบโบราณของชนชั้นกษัตริย์ในล้านนา กล่าวคือ ในล้านนาโบราณนั้นเครื่องแต่งกายของกษัตริย์ หรือชนชั้นสูง ใช้ผ้าที่สั่งทำโดยเฉพาะ หรือใช้ผ้าจากต่างเมือง ผ้าที่ทอในล้านนานั้นโดยมากเป็นผ้าฝ้ายเนื้อหนาแน่น เพราะสภาพภูมิอากาศของดินแดนล้านนาค่อนข้างหนาวเย็น ชาวล้านนาจึงนิยมทอผ้าเนื้อหนาเพื่อความอบอุ่นของผู้สวมใส่ ผ้ากปปลาสิก แม้จะเป็นผ้าฝ้าย แต่ก็มิมีลักษณะโปร่งราวกับใยบัวซึ่งมีใช้รูปแบบของผ้าที่ทอขึ้นในล้านนา ผ้ากปปลาสิกนี้ อาจนำมาจากต่างเมือง หรือสั่งทอขึ้นเป็นการพิเศษสำหรับบุคคลเป็นการเฉพาะ ส่วนผ้าไหมมะ เป็นผ้าใยไหมที่สีเหมือนแก้ว ผ้าอุทุมพรเป็นผ้าไหมที่มีลวดลายลักษณะงดงามประณีตเป็นพิเศษ ซึ่งเป็นผ้าที่ใช้สำหรับชนชั้นสูง หรือกษัตริย์เท่านั้น จากลวดลายและลักษณะของผืนผ้าทั้งสองชนิดได้สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมในเรื่องของการใช้ผ้าและการแต่งกายของชนชั้นกษัตริย์ของล้านนาโบราณอย่างเด่นชัด นอกจากนั้น ยังแสดงให้เห็นค่านิยมของชาวล้านนาว่านิยมใช้ของที่ทำอย่างประณีตและนิยมของสวยงาม

ในกัณฑ์ชุก กล่าวถึงตอนที่นางอมิตตดาฐชุกว่าจะแต่งตัวให้สวยงามเพื่อไปยั่ววนชายหนุ่ม หากชุกไม่ยอมเดินทางไปขอสองกุมารกันหาและชาติมาเป็นทาสรับใช้ตน กวีบรรยายการแต่งกายของนางอมิตตดาซึ่งเป็นลักษณะของการแต่งกายของสตรีล้านนา ดังนี้

“ในเมื่อเพิ่นตกเดือนซีปลีใหม่ คุจักหวิมมใส่มาลา คุจักนุ่งสั้น
กาสาใส่สองมีวันฉร คุจักเสียดลานคำแลทัดดอกไม้ บักปิ่นไว้จิงโขง คุจัก
โพงด้วยชายหนุ่มน้อย หื้อเขายังอ้อยชมสงวน เช่นแล”

(อุดม รุ่งเรืองศรี ๒๕๔๕ : ๒๐๒)

จากตัวอย่าง นางอมิตตดากล่าวว่า เมื่อถึงเทศกาลปีใหม่ของชาวล้านนา^๔ ตนจะเกล้าผม ทัดดอกไม้และปักปิ่นให้เด่น และนุ่งผ้าถุงเนื้อบาง ผ้ากาสา คือ ผ้าอย่างดีที่มาจากเมืองกาสา (อุดม รุ่งเรืองศรี ๒๕๔๗ : ๔๐) นางจะ “เสียดลานคำ” คือ การใช้ใบลานม้วนเสียบรูที่เจาะไว้ที่ตั้งหูก คนมั่งมีอาจใช้ทองคำตีเป็นรูปใบลาน และนำมาม้วนเสียบไว้ที่รูที่เจาะไว้ที่ตั้งหูกแทนการใช้ใบลาน การเสียดลานคำนี้เป็นลักษณะการแต่งกายของสตรีล้านนาที่เป็นเอกลักษณ์ นอกจากนั้น สตรีล้านนายังนิยมเกล้าผม และทัดดอกไม้หอมเพื่อความสวยงามและความสดชื่น และนุ่งผ้าขึ้น เนื่องจากช่วงเทศกาลปีใหม่ของล้านนาตรงกับช่วงเดือนเมษายนที่มีอากาศร้อน ชาวล้านนาจึงมักนุ่งผ้าขึ้นที่มาจากเมืองกาสา และเกล้าผมปักปิ่นหรือทัดดอกไม้ การปักปิ่นของสตรีล้านนา คือปักเฉียงทางด้านข้างของผมเกล้า เพื่อให้ผมเกล้าไม่หลุด และเพื่อความสวยงาม

๒. วัฒนธรรมไม่เกี่ยวกับวัตถุ ที่ปรากฏในวรรณกรรม เรื่องเวสสันดรชาดกล้านนาไม่ไผ่แจ้เร็วแดง ได้แก่ วิถีชีวิต การละเล่นพื้นบ้าน ประเพณี ความเชื่อ และภูมิรู้

๒.๑ วิถีชีวิต

วิถีชีวิต หมายถึง ทางดำเนินชีวิต (ราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๔๒ : ๑๐๗๕)

การศึกษาภาพสะท้อนวิถีชีวิตของชาวล้านนาจากวรรณกรรม เรื่องเวสสันดรชาดกล้านนาไม่ไผ่แจ้เร็วแดง ผู้ศึกษาพบลักษณะวิถีชีวิตแบบล้านนา ๒ หัวข้อ คือ ความสัมพันธ์ของคนในสังคม และบทบาททางสังคมของชายและหญิง

^๔ ตรงกับช่วงเทศกาลสงกรานต์ของภาคกลาง

๒.๑.๑ ความสัมพันธ์ของคนในสังคม

จากการศึกษาวรรณกรรม เรื่องเวสสันดรชาดก จำนวนไม่ไผ่ แจ้เรียวแดง ผู้ศึกษาพบภาพสะท้อนความสัมพันธ์ของคนในสังคมชนบทของล้านนา คือ เป็นความสัมพันธ์แบบใกล้ชิดกัน คนในสังคมรู้จักกันเป็นอย่างดี เห็นได้จากการใช้คำเรียกชื่อซึ่งนำลักษณะเฉพาะของบุคคล รูปร่างหน้าตา พฤติกรรม อาชีพ หรือชื่อสามี มาตั้งเป็นคำฉายาเรียกกัน นับเป็นลักษณะเด่นในเรื่องการเรียกชื่อของคนในสังคมชนบท อันแสดงให้เห็นถึงความสนใจและการสังเกตลักษณะของบุคคลของชาวล้านนา รวมทั้งความใกล้ชิดสนิทสนมของคนในสังคมด้วย เช่น

“รอยว้าอีกาลกิณีจี๋หลี่ตาสวดปากร้ายโกรดหุมคำ บ่ออันค้อีตาดำ
ปากกว้าง ผัวมันราดร้างหลายที่ บ่ออันค้อีศรีผู้มักชู้ มันช่างรู้้อยาแผดหลวง
หลาย ปมีค้อีผัวรายแม่คำเหมี้ยง เกล้ามันเกลี้ยงตัวไพรงเลี้ย รู้ว้าอีตา
เพรียเมียพรหมณ์อ้ายใส ไบ้งแต่งไหย่ตาหลวง”

(อุดม รุ่งเรืองศรี ๒๕๔๕ : ๑๙๒)

จากตัวอย่างข้างต้น คำฉายาใน เรื่องเวสสันดรชาดก ฉบับไม่ไผ่แจ้เรียวแดง มีความหมาย ดังนี้

อีกาลกิณีจี๋หลี่^{๑๐} ตาสวด^{๑๑} ปากร้าย หมายถึง หญิงผู้วางตัวไม่สำรวม
มีดวงตานูนอูม
พูดจาร้ายกาจ
อีตาดำปากกว้าง หมายถึง หญิงผู้มีตาดำปากกว้าง
อีศรีผู้มักชู้ หมายถึง หญิงที่ชู้สรี (ส) ซึ่งชอบเล่นชู้
อีผัวรายแม่คำเหมี้ยง หมายถึง แม่คำขายเมียอยู่ที่ชาวบ้านบริกาสว่า
เป็นผัวราย

^{๑๐} จี๋หลี่ แปลว่า จัด หรืออย่างเปรี๊ยะจัด

^{๑๑} สวด หมายถึง นูน อูม

อิตาเพรีย^{๑๒} เมียพราหมณ์อ้ายใส หมายถึง หญิงผู้มีตาหรีบหรือ เป็น
ภรรยาของนายใส^{๑๓} ผู้เป็นพราหมณ์

จากตัวอย่างเห็นได้ว่า คำฉายที่ปรากฏในเรื่องเวสสันดรชาดก
จำนวนไม่ไผ่แจ้เรียงแดง นำลักษณะเฉพาะทางรูปร่างหน้าตา เช่น ตาสวด ตาดำ
ตาเพรีย ปากกว้าง หรือนำพฤติกรรมและนิสัยใจคอมาตั้งเป็นฉายาเรียก เช่น จี๋หลี่
ปากร้าย มักชู้ หรือนำอาชีพและชื่อสามีมาเรียกประกอบ เช่น แม่ค้าเมี่ยง และเมีย
พราหมณ์อ้ายใส เป็นต้น นอกจากนั้น ยังมีการนำคำบริภาษหรือคำสาปแช่งมาตั้งเป็น
คำฉายาเรียกกันด้วย เช่น อีจี๋หลี่ อีผีพราย เป็นต้น

คำฉายที่ปรากฏในเรื่องเวสสันดรชาดก จำนวนไม่ไผ่แจ้
เรียงแดง แสดงให้เห็นวิถีชีวิต อาชีพ และค่านิยมในเรื่องเกี่ยวกับโทษลักษณะต่างๆ เพื่อ
เป็นการแนะนำให้ผู้อ่านเห็นลักษณะที่ไม่ดีของตัวละคร เช่น จี๋หลี่ มักชู้ เป็นต้น อนึ่งการ
ใช้คำฉายาเรียกชื่อคนในท้องถิ่นในลักษณะนี้ มีปรากฏในมหากาฬล้านนาจำนวนอื่นๆ
ด้วย^{๑๔}

๒.๑.๒. บทบาททางสังคมของชายและหญิง

เรื่องเวสสันดรชาดก จำนวนไม่ไผ่แจ้เรียงแดง ปรากฏภาพ
สะท้อนของบทบาททางสังคมของชายและหญิง คือ ในกัณฑ์ชูชก ตอนที่นางอมิตตดา
จัดเตรียมสัมภาระให้ชูชกเดินทางไกลเพื่อเดินทางไปขอสองกุมาร มีการกล่าวถึง
วัฒนธรรมด้านชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวล้านนาได้อย่างชัดเจน โดยเฉพาะบทบาท
ทางสังคมของชายและหญิง กล่าวคือ สามีดูแลซ่อมแซมบ้านเรือน และสั่งสอนภรรยา
ให้รู้จักวางตัวและไม่ประมาท ส่วนภรรยาทำงานบ้านจัดเตรียมอาหาร และหุงหาอาหาร
ปรนนิบัติสามี^{๑๕}

^{๑๒}เพรีย หมายถึง ลักษณะของตาที่หรีบหรือ

^{๑๓}ในที่นี้เรียก อ้ายใส แสดงว่าผู้พูดมีอายุอ่อนกว่า นายใส เพราะ อ้าย ในภาษาล้านนา หมายถึง พี่

^{๑๔}ดู ประคอง นิมมานเหมินท์ “มหากาฬล้านนา: การศึกษาในฐานะที่เป็นวรรณคดีท้องถิ่น” เพิ่มเติม

^{๑๕}ดูตัวอย่างเนื้อความตอนนี้ใน อุดม รุ่งเรืองศรี, เวสสันดรชาดก ฉบับไม่ไผ่แจ้เรียงแดง,

๒.๒ การละเล่นพื้นบ้าน

เรื่องเวสสันดรชาดก สำนวนไม้ไผ่แจ้เรียวแดง มีการกล่าวถึงการละเล่นพื้นบ้านต่างๆ ของชาวล้านนาสอดแทรกลงไว้ในเนื้อเรื่อง คือ ในกัณฑ์ชูชก ตอนที่ชูชกบอกนางอมิตตดาว่า ตนไม่รู้วิชาที่เป็นสัสมาชีพใดเลย มีการกล่าวถึงการละเล่นพื้นบ้านต่างๆ ดังนี้

“แม่นว่าเชิงพ่อนย่างลายเลิง พ่อนแพนเพิงลายโลก คูพีคืบได้
เรียน ชั่นพ่อนโยกโยโยน คูพีคืบได้เรียน ชั่นกระโดงพ่อนดาบ คูพีคืบได้เรียน
ตกเชิงพราบๆ แลเชิงลา คูพีคืบได้เรียน”

(อุดม รุ่งเรืองศรี ๒๕๔๕ : ๑๙๘)

ตัวอย่างข้างต้น กล่าวถึงการละเล่นพื้นบ้านของล้านนา คือ การพ่อนย่าง พ่อนแพน พ่อนโยก พ่อนดาบ และพ่อนเชิง (ตบเชิง) การละเล่นพื้นบ้านต่างๆ ที่กล่าวมานี้ เป็นการพ่อนรำในรูปแบบต่างๆ ที่สืบทอดกันมาในท้องถิ่น ซึ่งสามารถพบเห็นได้ในงานประเพณีหรืองานฉลองต่างๆ ของชาวล้านนาในปัจจุบันด้วย

๒.๓ ประเพณี

ประเพณี หมายถึง ความประพฤติของคนส่วนรวมที่ถือกันเป็นธรรมเนียมหรือเป็นระเบียบแบบแผนและสืบทอดกันมา (เสฐียรโกเศศ ๒๕๐๕: คำนำ) การศึกษาประเพณีของล้านนา ที่ปรากฏในวรรณกรรม เรื่องเวสสันดรชาดก สำนวนไม้ไผ่แจ้เรียวแดง ผู้ศึกษาพบประเพณีการจัดงานศพของชนชั้นกษัตริย์ของล้านนา ซึ่งกวีบรรยายไว้ในกัณฑ์มัทรี ตอนที่พระนางมัทรีสลบล้มลงเนื่องจากเสียใจที่กลับมาที่อาศรมแล้วไม่พบสองกุมารกันหาและหาเสีย ประกอบกับสะท้อนใจที่พระเวสสันดรหาเรื่องใส่ความว่า พระนางมัทรีมีผัวแต่ไปเล่นชู้กับทมิฬในป่าจึงกลับคำ เมื่อพระเวสสันดรเห็นดังนั้นก็เข้าใจผิดคิดว่าพระนางมัทรีเสียชีวิต จึงร่ำพันถึงความเสียใจว่าพระนางมัทรีไม่นำมาเสียชีวิตกลางป่าเช่นนี้ หากพระนางมัทรีเสียชีวิตในวัง พระเวสสันดรจะจัดงานศพที่สมพระเกียรติให้ถูกต้องตามราชประเพณี

พระเวสสันดรรำพันว่าจะสั่งให้คนสร้างปราสาทอันงดงามและวิจิตร
บรรจงจะหาช่างฝีมือมาเขียนลวดลายที่ตัวปราสาทเสาของปราสาทจะพันผ้าประดับด้วย
ช่อฟ้า ยอดปราสาทจะทำเป็นดวงป्ली^{๑๖} ที่เขียนรูปเป็นกนิษฐและกนิษฐีกำลังวิ่งระบำ
และถือดอกกลั่น^{๑๗} ที่สวยงาม จะให้คนเขียนรูปหญิงสาวสวมสร้อย ทำเป็นตาข่าย
ประดับประตูของปราสาท และเขียนลายน้ำด้วยทองเป็นรูปตัวดำตัวแดง^{๑๘} รูป
พญานาคที่ถูกบ่วงบาศ์เกี่ยวเท้าประดับประดาด้วยพวงมาลัย เขียนรูปกระต่ายกับมังกร
รูปช้าง รูปม้าอัสดร และม้ามณีภาว มีรูปวัวอสุภราช รูปนกจากพราวและหงส์ รูป
กวางกำลังเดินเล่น รูปช้างน้ำที่กำลังยกวงหอยอกกัน รูปปู ปลา และนกที่ส่งงาม รูป
เสือโคร่ง นกกระเรียน และนกหัสติดิษฐ์ นกการเวก นกแซกแซวที่มีปีกสีเขียว รูปกนิษฐ
วิ่งระบำด้วยปลายเท้า รูปพญานาคกับรูปงู รูปช้าง ม้า รูปหน้าเสือและหน้าสิงห์ รูป
ผู้หญิงสวยที่กำลังถูกผู้ชายจูบแก้ม รูปก้อนเมฆที่กำลังเคลื่อนไหว รูปเกวณีย์ที่พันไป
มาอย่างงดงาม รูปดอกบัว และดอกพ้าน^{๑๙} จำนวนมาก ดอกนิลบลสีเชียวครีมี มีทั้ง
ดอกบานและดอกตูม เกวณีย์เรียงรายรอบปราสาทก็ดูไม่รกรดา ปราสาทเป็นแก้วงาม
ราวกับนกยูง ตั้งอยู่บนกองหินสูงหนึ่งร้อยชั้น พื้นนั้นเป็นไม้แก่นจันทร์แดง และไม้สมุล
ละแวงที่เผาแล้วมีน้ำมันหอมหยดชุ่มฉ่ำ ปราสาทแก้วที่มีการแต่งชายคาของปราสาท
อย่างสะอาดตา ด้วยการเขียนลายหยดน้ำและรูปดอกบัวสีขาว สลับกันไป แมงมูกจะบิน
มาเหนือปราสาท เพราะเข้าใจผิดว่าเป็นดอกไม้ จะมีตาข่ายแก้วคลุมอย่างสวยงาม ตระ
บอมขัว^{๒๐} จะเขียนรูปม้าน้ำที่สะดุดตา ตระบอมหางจะทำให้งามใสราวกับกระจก
ด้านล่างของแท่นวางปราสาทจะเขียนลายวงกลม ประตูปราสาทจะทำเป็นรูปเทวดาถือ
ดอกไม้ยืนเรียงกัน จะให้ชาวมอญคอยพัด จะให้คนถือหางนกยูงเป็นเครื่องกันปราสาท
และตกแต่งด้วยขนจามร้อย่างเหมาะเจาะ ได้ท้องฟ้าที่สดใส จะจัดงานศพให้นางผู้เป็น

^{๑๖} ดวงป्ली คือ ยอดเจดีย์ที่มีฐานคล้ายปลีกล้วย

^{๑๗} ดอกกลั่น คือ ดอกไม้ที่เสียบอยู่บนปลายไม้ไผ่เป็นพุ่ม

^{๑๘} ตัวดำตัวแดง คือ สัตว์ในเทพนิยาย

^{๑๙} ดอกพ้าน คือ ดอกบัวชนิดหนึ่ง

^{๒๐} ตะบอม คือ บัว เป็นส่วนหนึ่งของการตกแต่งเมรุ มีตะบอมขัว กับตะบอมหาง

ที่รัก คนทั้งหลายจะมาช่วยกันดึงเชือกจูงปราสาทด้วยความเต็มใจ จะให้คนถูง^{๒๑} ถือปีพาทย์และฆ้องที่มีเสียงดัง ประกอบด้วยเสียงจากเบงทรา^{๒๒} กับเสียงปี่ และให้คนมาตบมือแทนการตีฉาบ จะจัดให้มีมหรสพทุกอย่างดังที่กล่าวมานี้ จะให้แต่งดอกไม้ไฟไม้แก้ว ทางทิศใต้จะแต่งรูปนางสิงหิขัณห์ขึ้นท้องฟ้า ทิศตะวันตกจะให้แต่งดอกไม้ไฟเป็นรูปคนที่ข้างขึ้นท้องฟ้า ทิศเหนือจะแต่งดอกไม้ไฟเป็นรูปทิพยารักษ์บนางฟ้าที่กำลังขี่ม้าอัสดรแล่นขึ้นท้องฟ้า ประตูปราสาทจะแต่งดอกไม้ไฟไม้แก้วให้ลาดลงมา พื้นปราสาทจะทำดอกไม้ไฟเป็นรูปนางสิงหิขัณห์ขึ้นฟ้า ทางทิศตะวันออกจะแต่งดอกไม้ไฟข้าวดอกและดอกไม้ไฟ^{๒๓} จะทำรูปมอมตัวใหญ่ใต้เชือกที่ร้อยประตูปราสาท จะแต่งดอกไม้ไฟเป็นรูปหงส์และนกยูงกำลังบินลงมา เมื่อทำอย่างนี้แล้วจะเห็นดอกไม้ไฟไม้แก้วก็จะเป็นเปลวงดงาม ครั้นไฟที่พุ่งขึ้นจะดูงดงามราวกับดวงดาวบนท้องฟ้า แล้วพระเวสสันดรก็จะเฝ้าหน้าดูดอกไม้ไฟที่สวยงามสะพรั่งเหมือนดอกพุดและเหมือนข้าวดอกที่โปรยลงมา ดอกไม้ไฟมีทั้งเล็กและใหญ่ มีการจุดประทัด ดอกไม้ไฟไม้แก้วแตกออกเป็นซ่อ ครั้นไฟที่กำลังไหม้ข้อฟ้าหมุนขึ้นเป็นเกลียวราวกับจะพัดเอาปราสาทขึ้นไปบนสวรรค์ ต้องทำอย่างนี้จึงจะถูกต้องตามพิธีโบราณที่สืบทอดกันมา

การจัดพิธีศพของชาวล้านนาจะมีการทำปราสาทสำหรับใส่ศพ การทำปราสาทนี้เป็นคตินิยมในการตกแต่งหีบศพของล้านนา ถือเป็นการให้เกียรติแก่ผู้ตายสำหรับศพเจ้านายหรือพระสงฆ์ ในล้านนามีการตกแต่งปราสาทสำหรับศพอย่างประณีตตามชนบและความเชื่อของล้านนา มีการทำปราสาทเป็นรูปนกหัสติลิงค์ คือ “รูปนกเกรียนม้ายหัสติลิงค์แลการวิก” เนื่องจากเชื่อว่านกหัสติลิงค์จะเป็นพาหนะนำดวงวิญญาณของผู้ตายขึ้นสู่สวรรค์ มีการจัดดอกไม้ไฟสำหรับจุดในงานศพเป็นรูปสัตว์ต่างๆ เช่น “ขึ้นเจาะโขงปราสาทแล้ว ไฟมัลลแก้วลวดลงมา นางเทวดาพ้อยแล่นขึ้น เจาะแต่พื้นลายวงปราสาทแก้ว เจาะแล้วแล่นลงมาบดิง นางสิงห์พ้อยแล่นขึ้น เจาะแต่พื้น

^{๒๑} ถูง ในที่นี้หมายถึง นักเลง

^{๒๒} เบงทรา คือ ดนตรี หรือปี่พาทย์เครื่องห้า

^{๒๓} ดอกไฟวิ คือ ดอกไม้ไฟที่คล้ายดอกไม้ไฟเทียนแต่มีขนาดเล็กกว่า

ชั้นนาย ไฟนางหายกลางขัว ล้ำนั้นไพน้ออก ฟักแจ่งไฟเข้าตอกแลไฟขวี” มีการตกแต่งปราสาทด้วยสัตว์มงคลต่างๆ เช่น “ฟักหื้อแต่มีรูปตัวดำตัวแดงอยายอียด รูปนาคบัวบาสเกี้ยวตีนลง ใสดอกพวงมอมม่าย รูปกะต่ายเดินเพื่อนมังกร มีทั้งรูปช้างงานอน รูปมัลลัสสตรแลมณีกาช มีพร้อมภาคหลวงหลาย รูปจั่วควายแลอุสุภราช มีทั้งรูปจากปากแลหงสา รูปมิดคาเทียวตีนขร่าย รูปช้างน้ำก่ายวงงา ใสทั้งรูปปูปลาแลสกุนณาดวงอาจ รูปเสือโคร่งอียดอัยอ้าย” มีการจัดขบวนแห่ศพอย่างยิ่งใหญ่ด้วยมหรสพต่างๆ เช่น “ทุกด้าวที่แจจน ยังคนทั้งหลายจักหื้อมาม่วนเหล่น ชักเชือกเดินหกคะโดง ผูกคนถฟักหื้อถือพาทยค้อง เสียงตีนด้องสระวนไฟ สรในเสียงสั่น สระนั้นด้วยเบงทรา จากับด้วยเสียงปลี่ นั้นทุกที่อื้อทือ บางคนฟักหื้อตบมือตางแง่ ฟักแจ่งเครื่องเหล่นทุกประการ เปนประหมาดังกล่าวไว้แล้ว” เป็นต้น

๒.๔ ความเชื่อ

ความเชื่อ เกิดจากความพยายามของมนุษย์ในการแสวงหาคำตอบในเรื่องของสิ่งต่างๆ ที่ตนไม่รู้ เช่น ปรากฏการณ์ธรรมชาติ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาความเชื่อต่างๆ แล้ว จะเห็นว่ามีคามมุ่งหมายแฝงของบรรพบุรุษในการอบรมและการกล่อมเกลापฏติกรรมของบุคคลในสังคมอย่างแนบเนียน(อารี ถาวรเศรษฐ์ ๒๕๔๖ : ๙๔) เมื่อมนุษย์แสดงออกทางพฤติกรรม ความเชื่อต่างๆ ก็จะปรากฏ เช่น วรณคดีของไทยที่ปรากฏความเชื่อต่างๆ อยู่มาก (ภิญโญ จิตต์ธรรม ๒๕๒๒ : ๘) จึงกล่าวได้ว่า วรณคดีหรือวรรณกรรมของท้องถิ่นใด มักจะปรากฏความเชื่อต่างๆ ของคนในท้องถิ่นนั้น

เรื่องเวสสันดรชาดก สำนวนไม้ไผ่แฉ่เรียวแดง มีการกล่าวถึงความเชื่อท้องถิ่นหลายเรื่องคือ ความเชื่อเรื่องเหตุที่ทำให้ได้สามีสูงอายุ ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องเสียงเคาะประตูในยามวิกาล ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องนางสังหรณ์ต่างๆ ความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือเจ้าที่ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องผีเสื้อและความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องวิบากกรรมซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

๒.๔.๑ ความเชื่อเรื่องเหตุที่ทำให้ได้สามีสูงอายุ

ในล้านนามีความเชื่อเรื่องคู่ครองอยู่หลายประการ เช่น ใครดูพระจันทร์หรือดาวที่ขึ้นกลางวันจะได้คู่ครองเป็นหญิงหรือชายที่สูงอายุ หรือใครนำดอกไม้เขียวไปบูชาพระจะได้คู่ครองเป็นคนสูงอายุ (แปง คำภีชัย ๒๕๔๙) นอกจากนั้นผู้เขียนยังเคยได้ยินคนเฒ่าคนแก่ในล้านนากล่าวเตือนลูกหลานว่า “เก็บผักยามเช้าได้ ผัวหนุ่ม เก็บผักยามสายได้ผัวแก่” เป็นต้น

เรื่องเวสสันดรชาดก ล้านนาก็ไม่แพ้เรื่องแดง ปรางค์ความเชื่อท้องถิ่นเกี่ยวกับเหตุที่ทำให้ได้สามีสูงอายุ หลายประการ ในกัณฑ์ชูชก ตอนที่พราหมณ์ในหมู่บ้านช่วยกันรุมด่านางอมิตตดาว่า นางอมิตตดาซึ่งเป็นหญิงสาวที่มีรูปร่างหน้าตางดงาม แต่กลับได้สามีเป็นชุกพราหมณ์ชรารูปร่างหน้าตาอัปลักษณ์ เป็นเพราะนางได้ทำกรรมต่างๆ ไว้ ดังนี้

“ดูรานางอมิตตดาบินนาเหีย มึงนางมีรูปโฉมงามบ่เส้า พ้อยมาได้
ผัวหม่อนนุ/นหมาง เหมนสาบสาวดั่งแร้ง หนังสือแห้งยักยูน รอยนาง
กะทำบุญมกใจเส้าจึงมาได้ผัวเฝ้ากอดเจ็บคิง ชะแล”

(อุดม รุ่งเรืองศรี ๒๕๔๕ : ๑๙๐)

ตัวอย่างที่ยกมา กล่าวว่า เหตุที่นางอมิตตดาที่มีรูปร่างหน้าตาสวยงาม ได้สามีแก่คร่ำคร่าหม่อน (ทวด) และมีหน้าตาอัปลักษณ์ เป็นเพราะนางอมิตตดานั้น ทำบุญด้วยความไม่เต็มใจ ทำบุญด้วยใจที่ไม่เบิกบาน ผลการกระทำนั้นจึงทำให้นางได้ชุกมาเป็นคู่ครอง ความเชื่อเรื่องการทำบุญด้วยจิตใจไม่ผ่องใสนี้ ผู้เขียนได้สอบถามผู้เฒ่าผู้แก่ในท้องถิ่น (กุย ตาปิง ๒๕๔๙) ซึ่งได้ชี้แจงว่า การทำบุญใจเศร้า หรือทำบุญด้วยความไม่เต็มใจนั้น จะส่งผลให้ชีวิตได้สิ่งไม่พึงปรารถนา จะทำสิ่งใดก็จะพบอุปสรรค ทำสิ่งใดก็เป็น “ซิด” คือ เป็นกาลกิณีไปทุกอย่างแม้จะตั้งใจหรือไม่ตั้งใจก็ตาม นอกจากนั้น ยังมีสาเหตุอื่นๆ ที่กล่าวถึงเหตุที่ทำให้นางอมิตตดาได้ชุกเป็นสามี ว่า

“รายนางได้บูชาไฟยามกลางวันจกใกล้ตกต่ำ เดือนแรม ๙
ค่ำ พร่ำว่าวัน ๔ บ่มีอันนี้ รอยได้บูชาเคราะห์ดีเดือนบ่ขอบ จังไรครอบคั้นมา
พงสานางนั้แนก้นซีไร่ จังขายมึงใช้ค่าหนีคำพราหมณ์ ชะแล”

(อุดม รุ่งเรืองศรี ๒๕๔๕ : ๑๙๐)

ตัวอย่างที่ยกมา กล่าวว่า นางอมิตตดานันบูชาไฟยามกลาง
วัน และบูชาในเดือนแรม ๙ ค่ำ วัน ๔ คือวันพุธ ทำให้นางเป็นคน “ซัด” เพราะทำบุญ
ไม่ถูกเวลาและไม่ถูกกาลเทศะ กล่าวคือ การบูชาไฟนั้นเป็นกิจกรรมที่กระทำกันในเวลา
กลางคืน เพื่อไล่ความมืดมนและหนาวเย็น สร้างความอบอุ่น เป็นสุข รุ่งเรืองและ
สว่างไสวให้แก่ผู้บูชา การบูชาไฟในเวลากลางวันของนางอมิตตดา ถือเป็นการกระทำที่
ผิดแปลกจากคติและความเชื่อของพิธีกรรมบูชาไฟของล้านนา จึงมีผลให้นางได้สามี
เป็นชายชรา

ความเชื่อของชาวล้านนาในเรื่อง “วันไชยฤกษ์มีหัวหลวง” ซึ่ง
เป็นการกำหนดวันทำการต่างๆ ของชาวล้านนา เช่น ทำบุญ สร้างบ้าน เดินทาง หรือ
ออกศึก เมื่อถึงวันแรม ๙ ค่ำ ถือเป็นวันถึงเคราะห์ (๙ ค่ำ ถูกเสี้ยนพระราม) ซึ่งคนล้าน
นามักไม่กระทำการสำคัญใดๆ

คติของล้านนา วัน ๔ หรือ วันพุธ ถือเป็นวัน ฆีไม่รับ การ
ทำบุญใดๆ ที่มีจุดมุ่งหมายที่จะแผ่ส่วนกุศลถึงเจ้ากรรมนายเวร หรือบรรพบุรุษ (ทางลาน
นาเรียกว่าพ่อปู่แม่ย่า) จะไม่กระทำในวันพุธเพราะถือว่าส่วนกุศลจะแผ่ไปไม่ถึง (สุบาจิกา
วีรศิลป์ ๒๕๔๙) การที่นางอมิตตดาทำบุญในวันพุธ แรม ๙ ค่ำ จึงส่งผลให้นางได้ชุก
เป็นสามี กล่าวได้ว่า นางอมิตตดานันได้ทำบุญผิดกาลเทศะ สิ่งที่ไม่เป็นมงคลจึงเข้าตัว
ดังว่า จังไรครอบคั้นมา นั้นเอง

๒.๔.๒ ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องเสียงเคาะประตูในยามวิกาล

ในกณฑ์กุมาร ตอนที่พระนางมัทรีฝันร้าย จึงมาเคาะประตู
อาศรมเรียกพระเวสสันดร เพื่อให้พระเวสสันดรทำนายความฝันให้ทราบ พระเวสสันดร
ได้ยินเสียงเคาะประตูก็พิจารณาว่าเป็นใครมาเคาะประตูกลางดึก ดังนี้

“มหาสตุโต เมื่อนั้นพระมหาสัตตเจ้า อันยังอยู่เฝ้าภาวนา ได้ยินเสียงประตูดาลาดังจะจดยจะจาด^{๒๔} ยินเสียงหลกาทันักหนา พระมหาสัตตเจ้าตนยสยั้ง จึงพิจารณาดูยังอาการเสียงต้อย ว่าเฝ้าต้อยประตุนี้ชา จักว่ามีคิหลังว่าต้อยพายบน จักว่าคนคิหลังว่าต้อยท่ากลาง จักว่าสัตตริจณาคิหลังว่าต้อยพายต่ำ เจ้าคิพรารู้ว่าเสียงคน เมื่อนั้น พระทสพลจึงถามว่า เฝ้าต้อยประตุนี้ชา ผิดเมื่อเข้ามาตาย”

(อุตม รุ่งเรืองศรี ๒๕๔๕ : ๒๕๔)

จากตัวอย่างจะเห็นภูมิปัญญาในเรื่องการจำแนกเสียงเคาะประตูของชาวล้านนา คือ ถ้าเสียงเคาะอยู่ด้านบนของประตูแสดงว่าเป็นผีมาเคาะ ถ้าเสียงเคาะอยู่ตรงกลางของประตูแสดงว่าเป็นมนุษย์มาเคาะ และถ้าเสียงอยู่ด้านล่างของประตูแสดงว่าเป็นสัตว์มาเคาะ จากตัวอย่าง นอกจากจะแสดงความเชื่อของชาวล้านนาในเรื่องการจำแนกเสียงเคาะประตูแล้ว ยังสะท้อนความเชื่อเกี่ยวกับการขานรับเสียงเรียกในยามวิกาลอีกด้วย กล่าวคือ ชาวล้านนามีความเชื่อว่าหากมีเสียงเคาะประตูหรือเสียงร้องเรียกกลางดึก ห้ามขานรับเสียงนั้นเด็ดขาด เพราะเชื่อว่าเป็นเสียงเรียกของผีร้าย หากเปิดประตูหรือขานรับจะทำให้ผีร้ายเข้ามาทำอันตรายคนในบ้านได้ (แปง คำวิชัย ๒๕๔๙) ด้วยเหตุนี้ภิกขุจึงบรรยายให้พระเวสสันดร พิจารณาก่อนว่าเป็นผู้ใดมาเคาะประตู ก่อนที่จะขานรับหรือเปิดประตูให้แก่ผู้ที่มาเรียก

๒.๔.๓ ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องลางสังหรณ์ต่างๆ

ในกัณฑ์มัทรี ตอนที่พระนางมัทรีหาผลไม้อยู่ในป่า พระนางเกิดลางสังหรณ์หลายประการว่าจะเกิดเรื่องไม่ดีมีลางสังหรณ์ที่บอกเหตุไม่เป็นมงคลคือ “ว่าเสียมสอดคันจอดบ้อง อันคู่จักแต่งต้องหวัมมัน คูหยุบผันบ่พราก คิขจัดจากมือไพ” หมายถึง เสียมหลุดจากมือเมื่อกำลังขุดหวัมมัน และ “กระเช้าอันใส่ลูกไม้ ห้อยบ่าไว้

^{๒๔} เสียงเคาะประตูอย่างเร็วเร็ว ไม่เป็นจังหวะ

คิหฺลุดตกบ่า ขว้าสวะสว่าตกดินไฟ” หมายถึง กระเช้าใส่ผลไม้ที่ห้อยบ่าไว้หฺลุด ขว้าลงมา
กลางสังหรณฺ์ในเรื่องเสียมหฺลุดจากมือเมื่อกำลังใช้งานและกระเช้าหฺลุดจากบ่าเมื่อกำลัง
ขนของนี้ เป็นความเชื่อที่ชาวล้านนาเรียกว่า “ซิด” กล่าวคือ ในล้านนาโบราณ สภาพ
สังคมเป็นสังคมเกษตรกรรม เมื่อเครื่องมือเครื่องใช้ที่ใช้ในการทำกินเกิดอุบัติเหตุไม่ว่า
จะเป็นเหตุเล็กหรือเหตุใหญ่ ถือเป็นลางไม่ดีทั้งสิ้น ชาวล้านนาจึงระมัดระวังในการใช้
เครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ เพราะชาวล้านนาเชื่อถือเรื่องโชคลาง และเรื่อง “ซิด” อย่างมาก
ความเชื่อนี้ อาจเป็นกุศโลบายเพื่อความปลอดภัยของผู้ใช้เครื่องมือต่างๆ ที่ผู้เฒ่าผู้แก่
คิดขึ้นมาให้คนรุ่นหลังระมัดระวังในการใช้ข้าวของก็เป็นได้ ลางสังหรณฺ์ในที่นี้มีอีก
ประการหนึ่งคือ “ตาซ้ายใสสะแ่่น ต้องกระเม่นตาขวา” หมายถึง เกิดการกระหม่นตา
ขวา การกระหม่นตาขวานี้ ตรงกับความเชื่อเรื่องกระหม่นตา กล่าวคือ หากตาขวา
กระหม่นจะเกิดเรื่องร้ายเกิดขึ้น แต่หากตาซ้ายกระหม่นจะมีเรื่องดีเกิดขึ้น และในที่นี้
ก็ยังคงกล่าวถึงอาการของตาซ้ายว่า “ตาซ้ายใสสะแ่่น” หมายถึง ตาข้างซ้ายกลอกไป
มาโดยควบคุมไม่ได้

๒.๔.๔ ความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือเจ้าที่

ในกัณท์มัทรี ตอนที่พระนางมัทรีเสด็จกลับศาลาในยาม
พลบค่ำ ระหว่างทางพบสัตว์ร้ายต่างๆ เข้ามาขวางทางไม่ให้กลับไปให้อาศรม พระนาง
มัทรีจึงพนมมือขอทางต่อเจ้าที่เจ้าทางซึ่งปกป้องรักษาป่าแห่งนั้นให้เปิดทางให้นาง ดังนี้

“ข้าคียมือสาสนกราบไหว้อยู่ขอทาง เจ้าทั้งหลายจงวางข้าช่วย
ค้อยอินฺดูข้าน้อยม่อนมฺทรี เจ้าทั้งหลายมีกำลังแรงกว่าช้าง ในปล่ากว้าง
หิมพานต์”

(อุคฺม รุ่งเรืองศรี ๒๕๔๕ : ๓๑๒)

ความที่ยกมา แสดงให้เห็นความเชื่อในเรื่องการนับถือเจ้าที่
เจ้าทาง นับถือเจ้าป่าเจ้าเขา การนับถือสิ่งต่างๆ ที่กล่าวมานี้ เป็นความเชื่อที่เกี่ยวกับ
การนับถือ “ผี” ของชาวล้านนา ซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิมที่ชาวล้านนายึดถืออย่าง

เครื่องครัดก่อนที่พุทธศาสนาจะเผยแพร่อในล้านนา แต่แม้ชาวล้านนาจะนับถือพุทธศาสนาแล้ว ก็ยังมีการนับถือ “ผี” หรือ “เจ้าที่เจ้าทาง” อย่างเหนียวแน่น ด้วยเหตุนี้เอง พุทธศาสนาในล้านนาจึงเป็นแบบ “กึ่งพุทธกึ่งผี” (พระครูสิริสุตาภิรมณ์ ๒๕๔๙) ดังจะเห็นได้ว่าวัดในล้านนา จะมีหอนูชาผีเสื้อวัดอยู่ทุกวัด

๒.๔.๕ ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องผีเสื้อ

ในกัณฑ์กุมาร ตอนที่พระชาลิคุมารกล่าวถึงลักษณะบุรุษโทษของชุกให้พระเวสสันดรฟัง ความในตอนนี สะท้อนความเชื่อเกี่ยวกับเรื่อง “ผีเสื้อ” ของล้านนา ดังนี้

“อมนุสโส มั่นผู้นี้บ่ใช่คนเคียดคู หันหน้าปู้นกลัว เช่นแล อมนุสโส
 มั่นผู้นี้ร่ายว่าเปนผีเสื้อ เอาเพสเชื้อเปนพรหมณ์ มลโธหิต ออาหารมันย่อม
 มีขึ้นแกมเลือด ”

(อุดม รุ่งเรืองศรี ๒๕๔๕ : ๒๘๒)

ผีเสื้อ หมายถึง อารักษ์ หรือผีประจำถิ่น (อุดม รุ่งเรืองศรี ๒๕๔๗ : ๔๗๓) ในล้านนามีผีเสื้อหลายชนิด เช่น ผีเสื้อบ้าน ผีเสื้อวัด ผีเสื้อเมือง ผีเสื้อทุ่ง ผีเสื้อนา ผีเสื้อห้วย ผีเสื้อหนอง และผีเสื้อน้ำ ผีเสื้อบ้านจะคุ้มครองดูแลทั้งหมู่บ้าน ผีเสื้อวัดจะคุ้มครองบริเวณวัด ผีเสื้อเมืองจะคุ้มครองดูแลทั้งเมือง กล่าวได้ว่า ผีเสื้ออยู่ที่ไหนก็จะคุ้มครองที่นั่น (มาลา คำจันทร์ ๒๕๔๔ : ๑๓๑) แต่ในความเชื่อดั้งเดิมผีเสื้อน่าจะเป็นผีร้ายมาก่อน (มาลา คำจันทร์ ๒๕๔๔ : ๑๓๔) จากตัวอย่างกล่าวว่า มั่นผู้นี้ไม่ใช่คน น่าจะเป็นผีเสื้อที่ปลอมเป็นพรหมณ์ อาหารที่กินต้องมีเนื้อสดและเลือด จากความที่ยกมาจะเห็นได้ว่า มีการสะท้อนความกลัวที่ชาวล้านนามีต่อ “ผีเสื้อ” ที่เป็นผีร้ายซึ่งกินเนื้อและเลือดเป็นอาหาร

๒.๔.๖ ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องวิบากกรรม

ในนครกัณฑ์กล่าวถึงตอนที่พระเวสสันดรกลับเข้าเมืองสีพีเพื่อมาปกครองเมือง กวีนำความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องวิบากกรรม มาอธิบายสาเหตุที่ชาวเมือง

ขับไล่พระเวสสันดรออกจากเมือง ทำให้พระเวสสันดรต้องออกไปบวชอยู่ในป่า ว่าเหตุที่เกิดขึ้นนั้นเป็นเพราะวิบากกรรมของพระเวสสันดร และเมื่อสิ้นกรรมแล้วจึงได้กลับมาปกครองบ้านเมือง

ในกัณฑ์ชูชก ตอนที่พราหมณ์รูมดำวานางอมิตตดา มีการนำความเชื่อเรื่องกรรมมากล่าวอ้างเป็นสาเหตุที่ทำให้นางอมิตตดาได้ชูชกเป็นสามีว่า นางอมิตตดาเคยดำว้าและติเตียนสมณพราหมณ์ผู้บวชด้วยใจศรัทธา วิบากกรรมที่นางได้ทำไว้จึงคืนสนองนาง จะเห็นว่าวินัยความเชื่อเรื่องวิบากกรรม มากล่าวเป็นสาเหตุที่ทำให้นางอมิตตดาได้รับความอับอายที่มีสามีเป็นชูชก และเหตุที่เป็นเช่นนั้นเนื่องจากวิบากกรรมที่นางเคยได้ทำไว้

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า ความเชื่อของท้องถิ่นที่ปรากฏในเรื่องเวสสันดรชาดก จำนวนไม่ไผ่แจ้เรียวแดงนี้ แสดงให้เห็นว่าชาวล้านนาเชื่อในเรื่องเหนือธรรมชาติ และเชื่อในเรื่องกรรม นอกจากนั้น ยังสะท้อนภาพของสังคมเกษตรกรรมอีกด้วย

๒.๕ ภูมิรู้

จากการศึกษา เรื่องเวสสันดรชาดก จำนวนไม่ไผ่แจ้เรียวแดง พบว่ามีการพรรณนาภูมิรู้ของชาวล้านนาลงในเนื้อเรื่องด้วย ในกัณฑ์ชูชก ตอนที่ชูชกบอกนางอมิตตดาว่า ตนไม่รู้ว่าชาติเป็นสัมมาชีพใดเลย มีการกล่าวถึงภูมิรู้ต่างๆ ที่ชาวล้านนาสามารถยึดเป็นอาชีพได้ ภูมิรู้ซึ่งเป็นศาสตร์และศิลป์ที่กล่าวถึงได้แก่ ตำราเซนของจีน การหล่อเหล็ก การเล่นแร่แปรธาตุ เช่น การทำทองแดงให้เป็นนาก หรือทำเศษแก้วให้เป็นทอง การเขียนลวดลายต่างๆ การดำน้ำหาปลา การสานไซ การสานตะกร้า การทำกระบวย การเก็บมะพร้าว การดูฤกษ์ยาม หรือการทำนายต่างๆ มนต์เพื่อทำนายกับไม้หมอก^{๒๕} มนต์ทำเสน่ห์ให้คนหลงรัก และ มนต์เป่าเกวียนให้แล่น ภูมิรู้ต่างๆ ที่พบในเรื่องเวสสันดรชาดก จำนวนไม่ไผ่แจ้เรียวแดง เป็นภูมิรู้ที่สืบทอดกัน

^{๒๕} การอธิษฐานอย่างหนึ่งของชาวล้านนา วิธีการคือ เมื่อต้องการอธิษฐานขอสิ่งใด ก็จะหาไม้ที่ยาว ๑ คอกมาทอมนต์แล้วอธิษฐาน ถ้าคำอธิษฐานเป็นจริงไม้นั้นจะยาวขึ้นมา

มาในท้องถิ่น และยังสะท้อนอุดมคติของชายหนุ่มในลัคนานาวา ต้องมีวิชาติดตัวเพื่อประกอบอาชีพอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งได้ฝึกฝนมาเป็นความชำนาญเฉพาะตัว เช่น การเล่นแร่แปรธาตุ การสานตะกร้า การดูฤกษ์ยาม หรือการหาปลา เป็นต้น

เรื่องเวสสันดรชาดก เป็นวรรณกรรมล้านนาที่มีความสำคัญ เนื่องจากเป็นวรรณกรรมที่มีความสัมพันธ์กับประเพณีตั้งธรรมหลวงในส่วนที่เป็นคัมภีร์สำคัญที่ใช้เทศน์ในพิธีตั้งธรรม และเรื่องเวสสันดรชาดก สำนวนไม้ไผ่แจ้เรียวแดง ซึ่ง อุดมรุ่งเรืองศรี ปรีวรตและชำระต้นฉบับ เป็นวรรณกรรมล้านนาที่มีความสำคัญและมีคุณค่ามาก ทั้งนี้เพราะ เป็นวรรณกรรมที่สะท้อนให้เห็นสังคมและวัฒนธรรมของชาวล้านนาค่อนข้างเด่นชัด ทั้งวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุ เช่น ข้าวของเครื่องใช้ เครื่องแต่งกาย อาหาร และวัฒนธรรมที่ไม่เกี่ยวกับวัตถุ เช่น ประเพณี ความคิด ความเชื่อ ความสัมพันธ์ของคนในสังคม เป็นต้น

วัฒนธรรมและภูมิปัญญาต่างๆ ของชาวล้านนาที่ปรากฏในเรื่องเวสสันดรชาดก สำนวนไม้ไผ่แจ้เรียวแดง เป็นสิ่งที่สืบทอดกันมาตั้งแต่อดีต ซึ่งวัฒนธรรมและภูมิปัญญาบางประการที่ปรากฏในงานวรรณกรรมเรื่องเวสสันดรชาดกนี้ ปัจจุบันได้สูญหายไปจากท้องถิ่นแล้ว เช่น มนต์เพื่อทำนายกับไม้หมอกและมนต์เป่าเทียนให้เล่น เป็นต้น อย่างไรก็ตาม สภาพสังคมและวัฒนธรรมที่ปรากฏใน เรื่องเวสสันดรชาดก ฉบับไม้ไผ่แจ้เรียวแดงบางส่วน ยังปรากฏอยู่ในปัจจุบันแม้จะมีการกลายหรือเปลี่ยนแปลงไปบ้าง ทั้งวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุ เช่น อาหาร เช่น แกงแค ถั่วเน่า ข้าวสาลี ขึ้นส้มหรือแหมม เครื่องมือเครื่องใช้ เช่น สลุง มีดพรว้า ผ้าทอพอกหัว หม้อแช่ข้าวเหนียว กระบวย ผ้าขี้เป็นต้น และวัฒนธรรมที่ไม่เกี่ยวกับวัตถุ เช่น การฟ้อนรำต่างๆ เช่น ฟ้อนเชิง ฟ้อนแพน ฟ้อนดาบ ตบเชิง หรือการใช้คำฉายาเรียกชื่อ และความเชื่อต่างๆ เช่น การนับถือเจ้าที่ หรือการนับถือผี ความเชื่อเกี่ยวกับวิบากกรรมต่างๆ และความเชื่อเกี่ยวกับलगสังหรณ์ เป็นต้น

ด้วยเหตุนี้ผู้เขียนจึงมีความเห็นว่า ควรให้มีการอ่านหนังสือ เรื่องเวสสันดรชาดก สำนวนไม้ไผ่แจ้เรียวแดง หรือเทศน์เรื่องเวสสันดรชาดกต่อไป

บรรณานุกรม

กิตติ วัฒนะมหาตม์. จามเทวี จอมนางหริภุญไชย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๔.

งามพิศ สัตย์สงวน. หลักมานุษยวิทยาวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : รามการพิมพ์, ๒๕๔๓.
दनัย ไชยโยธา, บรรณาธิการ. สังคม วัฒนธรรม และประเพณีไทย. กรุงเทพฯ : โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮาส์, ๒๕๔๖.

ทรงศักดิ์ ปรากฏวัฒนากุล. วรรณกรรมท้องถิ่น. เชียงใหม่ : ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๕.

ทรงศักดิ์ ปรากฏวัฒนากุล, บรรณาธิการ. รายงานสัมมนาทางวิชาการ วรรณกรรมล้านนา เล่ม ๑. เชียงใหม่ : โครงการตำรามหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๔.

บาลี พุทธรักษา, บรรณาธิการ. วรรณกรรมบาลีในล้านนา. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๓.

ประคอง นิมนานเหมินท์. มหาชาติลานนา : การศึกษาในฐานะที่เป็นวรรณคดีท้องถิ่น. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๖.

พรรณเพ็ญ เครือไทย, บรรณาธิการ. วรรณกรรมพุทธศาสนาในล้านนา. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๐.

พระธรรมราชานุวัตร. มหาชาติภาคพายัพ ฉบับสร้อยสังกร สำนวนเอก. พระนคร : โรงพิมพ์ ส.ธรรมภักดี, ๒๔๙๘.

ภิญโญ จิตต์ธรรม. ความเชื่อ. สงขลา : โรงพิมพ์มิ่งมงคลการพิมพ์, ๒๕๒๒.

มณี พยอมยงค์. ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย เล่ม ๒. เชียงใหม่ : ส.ทรัพย์การพิมพ์, ๒๕๒๙.

มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์. มณีปิ่นนิพนธ์ รวมบทความด้านภาษา วรรณคดี และวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

๒๘๔ มัชฌิมา วีรศิลป์

มาลา คำจันทร์. เล่าเรื่องผีล้านนา. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๔.

รังสรรค์ จันต๊ะ. คติชนวิทยา. เชียงใหม่ : เอกสารคำสอน วิชา ศพ ๓๓๑ มหาวิทยาลัยแม่โจ้, ๒๕๔๔.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรม ราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖.

เรณู อรรถาเมศร์. “โลกทัศน์ชาวล้านนาไทยจากวรรณกรรม.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๒๘.

รื่นฤทัย สัจจพันธุ์. ความรู้ทั่วไปทางภาษาและวรรณกรรมไทย. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๓.

ลมูล จันทน์หอม. วรรณกรรมท้องถิ่นล้านนา. เชียงใหม่ : สุวิงส์บุ๊คเซ็นเตอร์, ๒๕๓๘.

วัดเชียงมั่น. ลมูล จันทน์หอม (รวบรวมและเรียบเรียง) ตั้งธรรมหลวง เทศน์มหาชาติล้านนา. เชียงใหม่ : โรงพิมพ์มิ่งเมือง, ๒๕๔๓.

วัดโลกโมฬี. ยุพิน เข้มมุกด์ (บรรณาธิการ). ตั้งธรรมหลวง เทศน์มหาชาติล้านนา. เชียงใหม่ : ปิยะสดี การพิมพ์, ๒๕๔๕.

ศรีเลา เกษพรหม. ประเพณีชีวิต คนเมือง. พิมพ์ครั้งที่ ๒. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๔.

ศิวาพร ลีตะฐาน. ทฤษฎีการแพร่กระจายของนิทาน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๓.

ศิวาพร ณ ถลาง (บรรณาธิการ). ไวยากรณ์ของนิทาน การศึกษานิทานเชิงโครงสร้าง. กรุงเทพมหานคร : โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

สนั่น ธรรมธิ. มือจันทร์-วันดี. เชียงใหม่ : เชียงใหม่พิมพ์สวย, ๒๕๔๒.

สมหมาย เปรมจิตต์. มหาเวสสันดรชาดก วิเคราะห์ทางสังคมและวัฒนธรรม. เชียงใหม่ : โรงพิมพ์มิ่งเมือง, ๒๕๔๔.

สุกัญญา สุจฉายา (บรรณาธิการ). วรรณคดีท้องถิ่นพินิจ. กรุงเทพมหานคร :

วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีที่ ๒๙ (๒๕๕๐) ฉบับพิเศษ ๒๘๕

โรงพิมพ์แห่ง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

สุพัตรา สุภาพ. สังคมวิทยา. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๖.

สุเทพ สุนทรภัสส. สังคมและวัฒนธรรมล้านนาไทย. เชียงใหม่ : คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๑๓.

สิงมะ วรรณสัย. ปรัชญ์วรรณคดีล้านนาไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๒, เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัย เชียงใหม่ โครงการตำราคณะมนุษยศาสตร์, ๒๕๒๓.

สุรพล ดำริห์กุล. ล้านนา สิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : มรดก ไทย, ๒๕๔๒.

แสง มนวิฑูร. “ความเป็นมาเกี่ยวกับพุทธศาสนาในล้านนาไทย.” จุลสารโครงการตำรา สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ปี ๓, ๔ (กรกฎาคม-กันยายน ๒๕๑๙).

อนุমানราชธน, พระยา. การศึกษาวรรณคดีในแง่วรรณศิลป์. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ บรรณาการ, ๒๕๑๕.

อภิธาน สมใจ. งานศพล้านนา ปราสาทนภหัสติลิ่งค์ สุไผ่ศพ. เชียงใหม่ : กลางเวียง การพิมพ์ เชียงใหม่, ๒๕๔๑.

อานนท์ อาภาภิรม. สังคม วัฒนธรรม และประเพณีไทย. กรุงเทพฯ : แพรวพิทยา, ๒๕๑๙.

อุดม รุ่งเรืองศรี. พจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง. ฉบับปรับปรุงครั้งที่ ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๑. เชียงใหม่ : โรงพิมพ์มิ่งเมือง, ๒๕๔๗.

อุดม รุ่งเรืองศรี. วรรณกรรมล้านนา. กรุงเทพฯ : สำนักงานสนับสนุนกองทุนวิจัย, ๒๕๔๖.

อุดม รุ่งเรืองศรี. เวสสันดรชาดก ฉบับไม้ไผ่แฉ่เรียวแดง. เชียงใหม่ : โรงพิมพ์มิ่งเมือง, ๒๕๔๕.

สัมภาษณ์

กฤษดา ตาปิง, อายุ ๘๔ ปี. สัมภาษณ์, บ้านเลขที่ ๔๗ หมู่ ๙ ต.ริมปิง อ.เมือง จ.ลำพูน,

๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๔๙.

เจริญ มาลาโรจน์. สัมภาษณ์, โรงเรียนสืบสานภูมิปัญญาล้านนา อ.เมือง จ.เชียงใหม่,

๑๐ เมษายน ๒๕๔๙.

แปง คำภีชัย, อายุ ๘๑ ปี. สัมภาษณ์, บ้านเลขที่ ๔๘ หมู่ ๙ ต.ริมปิง อ.เมือง จ.ลำพูน,

๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๔๙.

พรชัย ด้อยดง. สัมภาษณ์, โรงเรียนสืบสานภูมิปัญญาล้านนา อ.เมือง จ.เชียงใหม่,

๑๗ เมษายน ๒๕๔๙.

วิลักษณ์ ศรีป่าซาง, สัมภาษณ์. ภาควิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล

ล้านนา ต.ห้วยแก้ว อ.เมือง จ.เชียงใหม่, ๑๘ เมษายน ๒๕๔๙.

สิริสุตาภิมนต์, พระครู. สัมภาษณ์, วัดห้วยห้าง ต.ตะเคียนปม อ.ทุ่งหัวช้าง จ.ลำพูน,

๕ มกราคม ๒๕๔๙, ๒๐ มกราคม ๒๕๔๙ และ ๑๖ เมษายน ๒๕๔๙.

สุบาจิกา วีรศิลป์, อายุ ๖๐ ปี. สัมภาษณ์, บ้านเลขที่ ๔๙ หมู่ ๙ ต.ริมปิง อ.เมือง

จ.ลำพูน, ๒๓ พฤศจิกายน ๒๕๔๙.

อุดม รุ่งเรืองศรี. สัมภาษณ์, อาคารเรือนเดิม คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,

๒๑ มกราคม ๒๕๔๘ และ ๑๒ กันยายน ๒๕๔๘.

จากกวีนิพนธ์ “อีสาน” สู่ “วาทกรรมอีสาน” : การประกอบสร้างความหมายของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในวรรณกรรมเกี่ยวกับภาคอีสาน

ธัญญา สังขพันธานนท์*

บทคัดย่อ

กวีนิพนธ์ “อีสาน” ของ นายผี หรือ อัศนี พลจันทร เป็นงานเขียนในแนววรรณกรรมเพื่อชีวิตในยุคแรกๆ ที่ได้รับการยอมรับว่า ได้นำเสนอภาพความแห้งแล้งกันดารของภาคอีสานสู่การรับรู้ในวงกว้าง ภาพธรรมชาติดังกล่าวได้รับการผลิตซ้ำอีกหลายครั้งในวรรณกรรมที่เกี่ยวกับภาคอีสานในยุคหลัง บทความนี้มีจุดประสงค์เพื่อที่จะศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในบทกวีนิพนธ์ของ “นายผี” โดยใช้แนวทางของทฤษฎีวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ (ecocriticism) ทฤษฎีวาทกรรม (discourse) และการประกอบสร้างทางสังคม (social construction) มาเป็นฐานในการวิเคราะห์ ผลการศึกษาพบว่า ธรรมชาติที่นำเสนอในกวีนิพนธ์ของ “นายผี” สองเรื่อง คือ กวีนิพนธ์ “อีสาน” และ “อีสานลุ่ม” เป็นธรรมชาติที่อยู่ในสถานะไม่สมดุล มีทั้งแห้งแล้ง ขาดพรวงและล้นเกิน กวีนำเสนอภาพดังกล่าวผ่านการใช้ภาษาและสัญลักษณ์ (sign) อย่างมีนัย แสดงถึงการประกอบสร้างทางสังคม ที่ความหมายของธรรมชาติขึ้นอยู่กับความคิดและการกำหนดของบุคคล การเลือกนำเสนอภาพธรรมชาติที่ขาดความสมดุลเป็นเจตนาของกวี ที่ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดวรรณกรรมแนวมาร์กซิสต์ ธรรมชาติในที่นี้คือต้นเหตุของความเลวร้ายในชีวิตนำไปสู่การกดขี่ข่มเหงจากนายทุนและนักการเมืองที่โกงกิน อาจกล่าวได้ว่ากวีนิพนธ์ทั้งสองเรื่องได้สร้าง “วาทกรรมเกี่ยวกับภาคอีสาน” ขึ้นมาโดยปริยาย วาทกรรมดังกล่าวได้สร้างอัตลักษณ์ (identity) ให้กับภาคอีสานว่าเป็นดินแดนที่แห้งแล้งกันดารและอดอยาก ซึ่งต่อมาวาทกรรมนี้ได้รับการผลิตซ้ำอีกหลายครั้งในวรรณกรรมเกี่ยวกับภาคอีสานที่เขียนขึ้นในยุคหลัง เมื่อพิจารณาแนวคิดเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่นำเสนอภายใต้ “วาทกรรมอีสาน”

* ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออกคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม / นิสิตปริญญาเอก สาขารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยนครสวรรค์